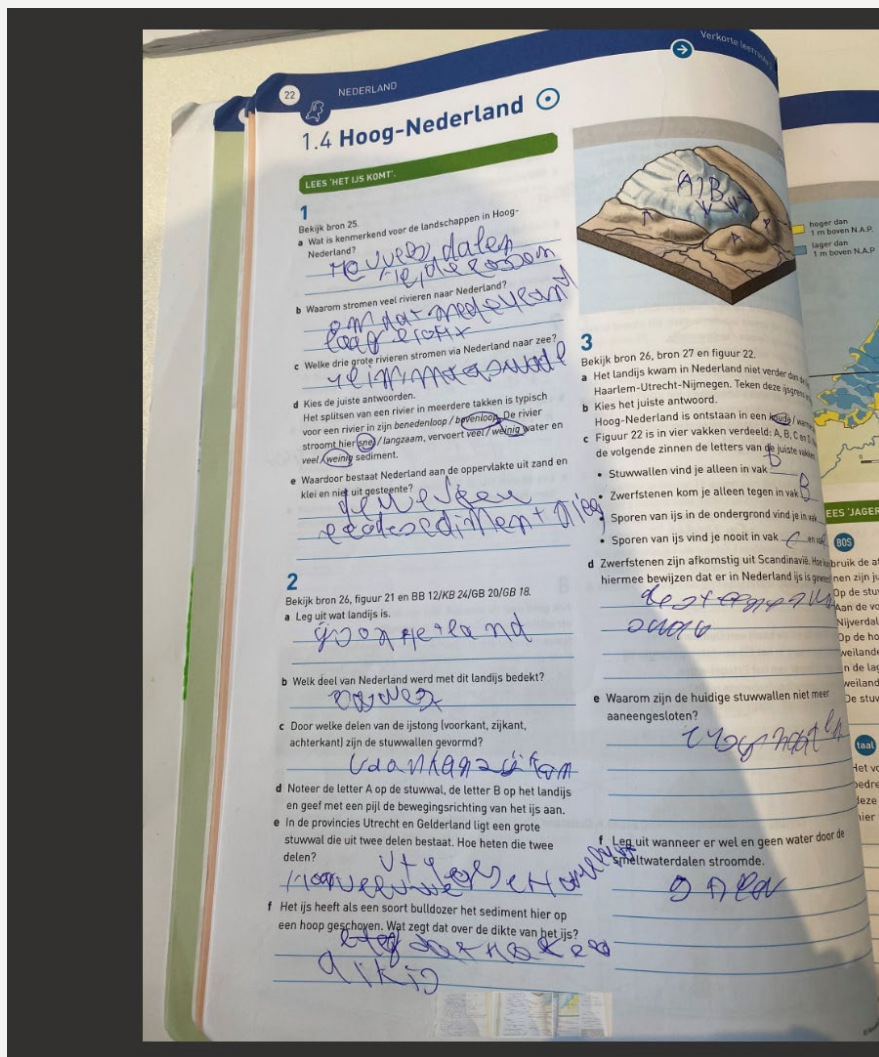

HANDSCHRIFT VERBETERING & HANDSCHRIFT ONDERWIJS IN HET VO

1 De vlak blauwe lake draagt een palm.
2 Geef het ijs een kruisbel
3 Duun krijg ik Eie met slagroom

In Amersfoort zijn vanmorgen rond
9000 Heel wat Heeren ontspant
ze liepen vanuit Alet kampje naar
de snelweg de A1
A

Welkom
bij de workshop:
Het belang van
(een leesbaar)
handschrift

Welkom

We then

welkom

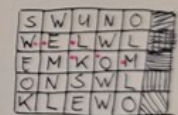
Welkom

welkom!

Welkom

Welkom

Welkom

welkom

welkom

welkom

Welkom

Welkom

Welkom

welkom

WAT GAAN WE DOEN?

* In deze gele vakken met witte tekst heb ik extra info opgenomen voor het teruglezen. Een uitgebreide versie hiervan is mondeling aan bod gekomen in de workshop.

- 1) Voorstelrondje & vraag
- 2) Hoe creëer je draagvlak en ruimte voor handschriftonderwijs in het VO?
'sense of urgency' / rijke taalomgeving bij alle vakken / Nederlands
- 3) Begeleiding van leerlingen: wat wel / wat niet / hoe?
- 4) Verankeren / vier je succes met bijv. een kwaliteitskaart (actieve werkvorm)

1) VOORSTELRONDJE & VRAAG

2) HOE CREËER JE DRAAGVLAK EN RUIMTE?

* Het is allereerst nodig dat je collega's minimaal van de volgende 2 functies overtuigd zijn/raken:

Handschriftontwikkeling heeft 2 hoofdfuncties:

- Een reflectieve functie

Schrijven ondersteunt de verwerving van nieuwe vaardigheden + opname leerstof. Geeft structuur (o.a. Augsburger & Garcia 2009)

- Communicatieve functie

Een geoefend + geautomatiseerd schrijfproces leidt tot teksten/werk van hogere kwaliteit. Om de boodschap over te kunnen brengen moet er leesbaar geschreven worden!

Dit geldt voor alle vakken!

* En dus voor de hele school!

Overkoepelend

Kerndoel 1 Taal- en leesomgeving

Doelzin po/so	Doelzin onderbouw v(s)o
De school zorgt voor een rijke taal- en leesomgeving.	De school zorgt voor een rijke taal- en leesomgeving.
Het gaat hierbij om:	Het gaat hierbij om:
• aanbieden van taalactiviteiten in betekenisvolle contexten; • aanbieden van een veelzijdig en actueel aanbod van jeugdliteratuur binnen een vaste leesroutine; • aanbieden van kennis en vaardigheden uit het leergebied Nederlands in onderlinge samenhang; • stimuleren van de leesmotivatie en de durf om te spreken en te schrijven; • ruimte bieden aan verschillende talen en taalvariëteiten van leerlingen.	• aanbieden van taalactiviteiten in betekenisvolle contexten; • aanbieden van een veelzijdig en actueel aanbod van jeugd- en young adultliteratuur binnen een vaste leesroutine; • aanbieden van kennis en vaardigheden uit het leergebied Nederlands in onderlinge samenhang; • stimuleren van de leesmotivatie en de durf om te spreken en te schrijven; • ruimte bieden aan verschillende talen en taalvariëteiten van leerlingen.
Te denken valt aan:	Te denken valt aan:
• aanbod ontwikkelen voor schoolbreed werken in betekenisvolle thema's met rijke teksten; • schoolbrede afspraken maken waarin het aanbod van literatuur en de leesroutine zijn vastgelegd; • schoolbrede afspraken maken over het bevorderen van samenhang tussen lees- en schrijfactiviteiten; • leesbevorderende activiteiten organiseren en deelnemen aan buitenschoolse leesbevorderingsactiviteiten; • ouders betrekken bij het in de thuistaal voorlezen op school.	• aanbod ontwikkelen voor vakoverstijgend werken in betekenisvolle thema's met rijke teksten; • schoolbrede afspraken maken waarin het aanbod van literatuur en de leesroutine zijn vastgelegd; • leesbevorderende activiteiten organiseren en deelnemen aan buitenschoolse leesbevorderingsactiviteiten; • een online omgeving aanbieden met rijke teksten in verschillende talen; • een schooldebat organiseren.

- Toelichting op de volgende dia. Else Kooijman laat in haar visiestuk de relaties van schriftonderwijs zien met andere vakken. Ze heeft hier een duidelijk schema van gemaakt.
- Zie: [Visiestuk-versie-5-April-2023.pdf](#) (écht het downloaden en lezen waard!)
- Dit onderstreept nogmaals dat de 'sense of urgency' in je school gedeeld zou moeten worden door meerdere collega's van verschillende vakken.
- Je kan dit natuurlijk bevorderen door het te agenderen op sectie/teamvergaderingen of vraag of je iets in de weekmededelingen mag schrijven enz.

Begin klein met haalbare doelen
Maak afspraken met een aantal collega's:

Je verwacht bijv. vd leerlingen dat:
Ze een goede pen bij zich hebben
Ze hun naam leesbaar schrijven
Ze puntjes zetten op de i (letterlijk)
Ze beginnen met een hoofdletter en eindigen met een punt
Ze 'spatie' schrijven tussen de woorden
Enz. enz. (schriftcriteria)

Begin klein met haalbare doelen
Informeer bij je collega's:

- *Zijn die op de hoogte van het normale schrijftempo (aantal tekens per minuut) van de leerling? (vaak niet.....)
- *Voelen collega's zich comfortabel bij bordschrijven (geef ze een workshop!)
- *Is er goed schrijfmateriaal voor handen?
- *Werken de digiborden naar behoren?
- *Wat heeft je collega nodig om tot schrijven te komen?

* Een lijst met 10 handschriftcriteria.

Deze gebruik ik in een mentorles om leerlingen zich bewust te laten worden van de leesbaarheid van hun handschrift.

Ik laat ze eerst een stukje schrijven (ongeveer 5 regels) en zeg van te voren niet waarvoor, maar wel: schrijf zoals je altijd schrijft. Ik hanteer voor mezelf dan een schrijftempo van ongeveer 70-80 leestekens per minuut en stem daar een stukje tekst op af.

Het motiveert als het een mop is / of een interessante / leuke tekst.

Hierna laat ik deze lijst zien en leerlingen zichzelf + elkaar beoordelen. Je kan totaal 10 punten halen (+ = 1 punt / , +/- een halve, min = 0)

Je kan hier van alles mee doen als vervolg:

Uit de tips een klassenontwikkelpunt kiezen (delen met collega's) of leerlingen kiezen eigen ontwikkelpunt én brengen dit in de praktijk!

Zo'n soort activiteit helpt écht bij bewustwording (kan je ook met collega's doen....)

+ = (bijna) altijd

+/- = soms wel en soms niet

- = (bijna) nooit

1. De letters zijn herkenbaar. De letters hebben net zulke rondingen als de methodeletters. Er zijn niet zomaar hoeken en zaagjes geschreven	
2. De letters a / e / o en d / g / p zijn gesloten, de letter "u" is open bovenaan. Blokscript: a / b / e / o / d / g /	
3. Op letters als i / ei / ij staan duidelijke puntjes.	
4. Compleetters hebben dezelfde hoogte en staan op de grondlijn (a, c, e, i, m, n, o, r, s, u, v, w, x, z)	
5. De lusletters zijn even hoog Blokscript: zorg voor duidelijk verschil tussen letters als / n / h / en a / d /	
6. De verbonden stokletters zijn korter dan de lusletters - blokscript: alle stokletters omhoog en naar beneden zijn even lang	
7. De verbindingen tussen letters zijn strak, bijv. vuur Lettercombinaties zijn op de juiste manier aan elkaar verbonden: (aa-oo - oe) Letters hebben geen dubbele lijnen of open ruimtes waar ze niet horen	
8. Hoofdletters zijn groter dan de gewone letters. Gebruik ze alleen waar ze horen!	
9. Alle (neerhalen van) letters staan in dezelfde richting.	
10. er is voldoende tussenruimte tussen de woorden (breedte van de letter o)	

Wat is jouw score op leesbaarheid ? _____

Geef jezelf een top & een tip:

* Begin klein met haalbare doelen:

Wat bij ons op school aantoonbaar goed werkt om leesbaar geschreven toetsen terug te krijgen → laat zien wat je verwacht!

Wat je verwacht én doet krijg je terug!

PLEIN M

1 vmbo-bk

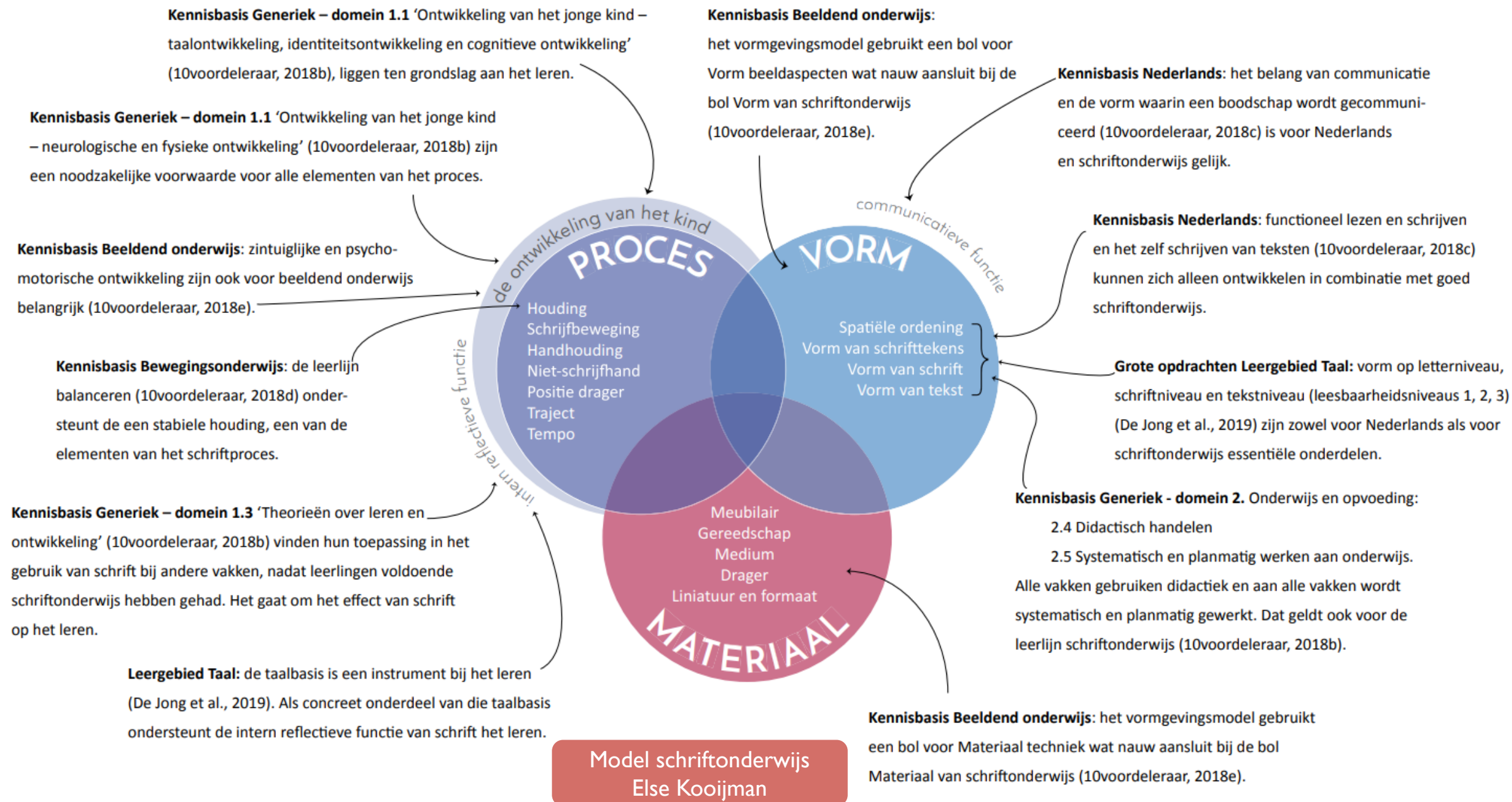
Hoofdstuk 4 Van stad naar megastad

Hoofdstuktoets

Let op: Door leesbaar te schrijven krijg je 3 punten. Dit is 0,6 punt van je cijfer!

Schrijf je niet leesbaar, dan wordt 0,6 van je cijfer afgehaald.

Lees goed, werk rustig, doe je best!!

Figuur 8: Relaties met andere vakken

Nodig jezelf als schrijfspecialist uit bij vaksecties / teams / groepjes geïnteresseerde collega's.
Neem contact op met je collega's van Nederlands, werk samen (i.v.m. nieuwe kerndoelen!)

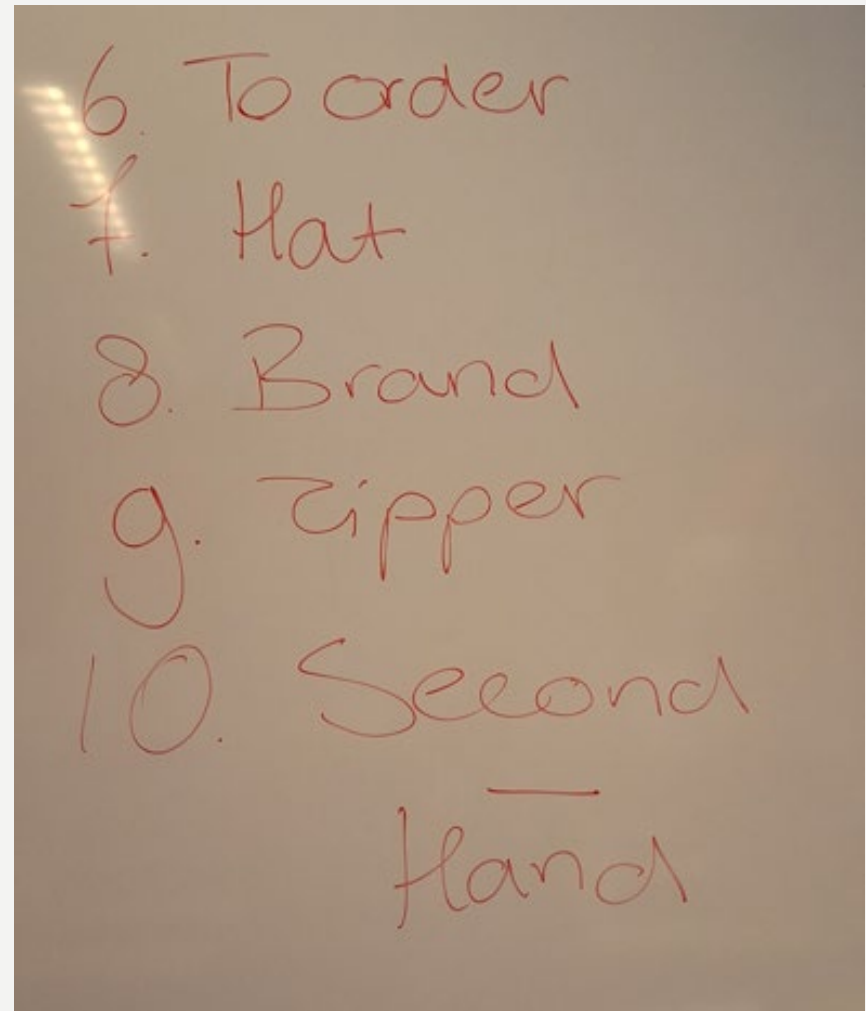
- Zoals besproken in de workshop:
Zijn je collega's zich bewust van misverstanden
n.a.v. hun eigen handschrift?

Een student schreef dit tijdens een les aan
vmbo basis 2.

Een dyslectische leerling werd aangesproken
op verkeerd overschrijven, maar aan wie lag
het dat hij opschreef bij :

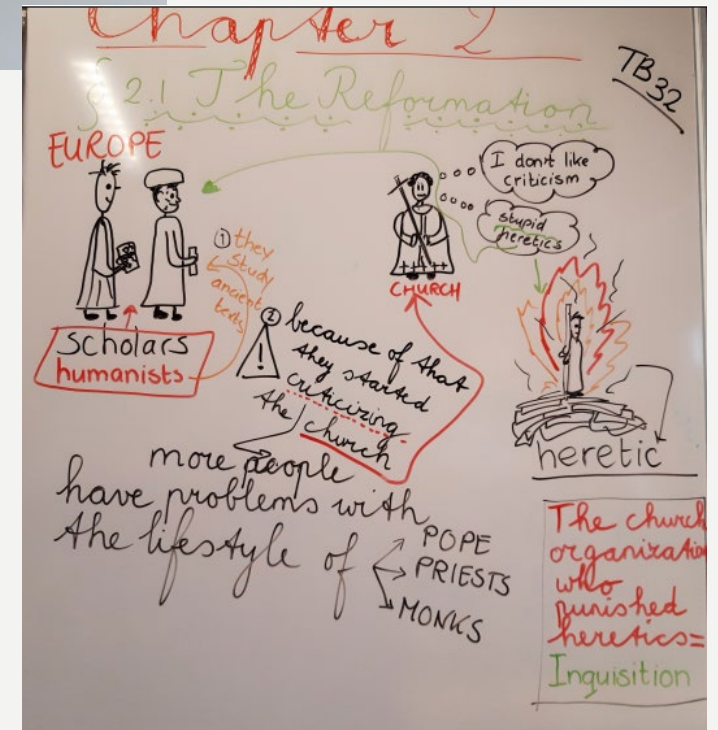
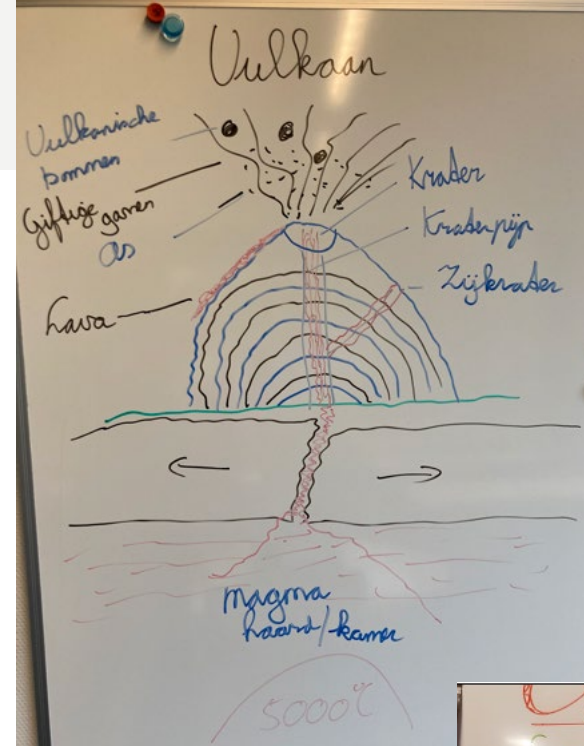
Nummer 6 'to ader'

Nummer 10: 'seeond'

Kerdoel 7 Schrijven om te leren

Doelzin po/so	Doelzin onderbouw v(s)o
De leerling schrijft om tot kennisopbouw of begrip te komen.	De leerling schrijft om tot kennisopbouw of begrip te komen.
Het gaat hierbij om:	Het gaat hierbij om:
- noteren van hoofd- en bijzaken, indrukken en vragen bij gelezen, bekeken of beluisterde inhoud; - samenvatten van gelezen inhoud; - verwoorden, onderbouwen en ordenen van gedachten, verworven inzichten en kennis in een tekst of schema; - inzetten en uitbreiden van school- en vaktaal; - schrijven op letter-, schrift- en tekstniveau met een leesbaar handschrift en typeschrift.	- noteren van hoofd- en bijzaken, indrukken en vragen bij gelezen, bekeken of beluisterde inhoud; - samenvatten van gelezen inhoud; - verwoorden, onderbouwen en ordenen van gedachten, verworven inzichten en kennis in een tekst of schema; - inzetten en uitbreiden van school- en vaktaal; - schrijven op letter-, schrift- en tekstniveau met een leesbaar handschrift en typeschrift.
Te denken valt aan:	Te denken valt aan:
- een schema maken bij een geschiedenis tekst, zoals een tijdlijn of oorzaak-gevolg schema; - aan het eind van de les op een Post-it schrijven wat je geleerd hebt of wat je moeilijk vond; - een schriftelijke brainstorm om de achtergrondkennis te activeren.	- een infographic maken van teksten over een maatschappelijk onderwerp; - een samenvatting maken van één of enkele bronnen rond een burgerschapsthema; - een leerlogboek gebruiken om gedachten en vragen te noteren over het onderwerp dat bestudeerd wordt.
	Aanvulling 3h/v Te denken valt aan: aantekeningen maken en verbanden daarin aanbrengen tijdens de uitleg van de docent.

- Als in de workshop besproken: maak schrijven onderdeel van de lessen bijv. bij dit kerndoel.

Het motiveert én activeert leerlingen én : wat je als collega laat zien krijg je terug.

Zie voorbeelden 2VWO, dit gaan ze na enkele keren 'samen doen' uit zichzelf doen!

(overzicht – structuur – plezier in mooi schrijven)

Dit haakt aan bij slow learning en schrijven = onthouden!

[Bordwerk en visualiseren – DigiTAALSpeciaal](#)

[Lezen en schrijven vanaf papier goed voor ontwikkeling kind -](#)

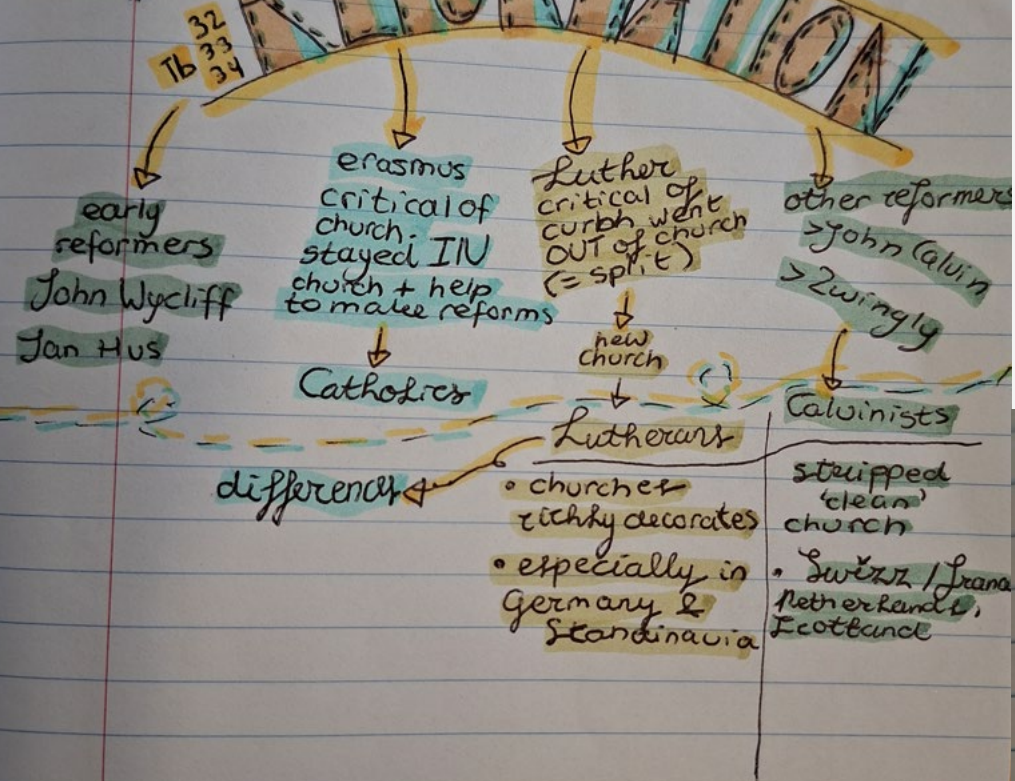
[Papier & karton](#)

[Home - Teken je les](#)

*Tip: Bereid je bordplan thuis voor, bijv met behulp van de Magic Whiteboard Charts van Legamaster

REFORMATION

history

The Age of Exploration

trade with Asia

already from the times of Marco Polo, Europe traded with the East

HOW? by the Silk Road

WHAT? silk, pepper, spices, gold, perfumes, medicine

WHO? merchants + middle men

PROBLEM: they made merchants pay taxes so the goods were expensive

Ottoman monopoly

European merchants

why don't we go ourselves

we don't dare

→ sea monsters!

→ we don't have good instruments, maps or ships.

→ Mehmet has now (1453) a monopoly

→ ONLY HE CAN TRADE

Maarden Why did it stop? Spain decided it had no choice but to discuss peace with R
When did it stop? 1648

conquered 4 reasons

- Called:
1. they had a lot of own goods to sell
 2. trade ships and goods belonged to independent
 3. they were sold in the Rep.: thus made merchants
 4. it hard to grow certain crops
 4. a great number of refugees fled to the Netherlands

Japan Why was VOC welcome? because there were a lot of unrest in Japan and the VOC have items like clocks, eyeglasses and firearms they have them need

Change live:

1. Christianity → positive negative
- 2.
- 3.

→ maurice of orange: Commander and Chief of the army and the navy
maurice of orange: stadholder
johan jon obdenbarnevelt: Grand pensionary, worked together with maurice of orange
Special info: Johan jon obdenbarnevelt was executed

How did the war with Spain continue: The peace came to an end

Where did the war with Spain continue: on the sea

Why did it stop: Spain had no ^{more} money

When did it stop: 1648

Erasmus

① Who was he?

a priest + a humanist and a Renaissance philosopher + theologian

② How did he become famous?

He wrote a book 'On the Praise of Folly'

③ What were his ideas?

- > he criticised the life of clerics (churchman)
- > ⚠ He didn't want a split in the church, ~~but~~ BUT TO REFORM it ~~into~~ inside out

IMPRESSIE VAN WAT JE KAN DOEN:

Gastles in groep 8 na
Open Dag

Overleg/bijpraatrondje
Zorgcoördinator /
locatiedirecteur /
teammanager

Subsidie gemeente uit
Coronagelden

Workshop in team
basis/kader

PLG enkele collega's
rondom 'Bordwerk' &
slow learning

PO directeuren overleg
(geef aan basisscholen aan
dat leesbaar schrijven
belangrijk is !)

Infomail naar
teammanagers en
coördinatoren

Hulp bij bordschrijven
door en voor collega's

Workshop sectie
Nederlands & Schrijfkaart

Calligraferen en
handletteren > In wisselen
ideeën uit

Mentorles

AANMELDPROCEDURE

Bij deze wil ik LH (2HC) graag aanmelden voor de schrijftraining. In de bijlage een klein voorbeeld van zijn handschrift. L. zijn ouders zijn op de hoogte en akkoord. L. zit in de i-klas, vandaar dat ik deze mail ook even naar Teuniëlle stuur, en naar Rose-Anne, zijn docent Nederlands, die het probleem van zijn handschrift herkent. L. heeft dyslexie, en schrijft best wel onduidelijk. De ene keer met hoofdletters, de andere keer kleine letters, dan weer los, dan weer aan elkaar. We zouden het fijn vinden als hij hiermee geholpen wordt. Alvast bedankt!

- 7 Heerlijke kroosjes overheersende memen of parisise verzoeken over leest
waars is de waarde van de laatste verzoeken
- 8 De leze den dat roep moet geen volgen
- 9 De leze den verzoeken om zich van te schijven bij de nazi's
- 10 Het is eigenlijk Parasocenda
- 11 misserie
leerling

Heb je een mentorleerling met
schrijfproblemen of een slecht
leesbaar handschrift?

- 1] Heb je feedback gegeven n.a.v. de mentorles?
- 2] Heb je het 'probleem' met de leerling zelf besproken en geprobeerd of het netter kan?
- 3] Gebruikt de leerling een goede, complete pen?

Heb je bovenstaande punten doorlopen?
Meld je leerling aan voor een intake.

- Mail de naam van je leerling + klas
- beschrijf kort waar je tegenaan loopt
- Mail een paar foto's van SO's of werkboek van de leerling.

N.a.v. de intake koppel ik terug wat vervolgstappen / zijn of wat voor coaching wordt ingezet.

Groet: Marianne

Swieschrijfsdieblyfswieschrijfsdieblyf

LET OP!

Zit je goed?

Ligt je blad goed?

Niet-schrijfhand!

BELEVINGSWERELD BIJ HET BEGELEIDEN VAN LEERLINGEN - 2 VOORBEELDEN -

6 MAART: WELKOM!

Onze vakantie naar Zwitserland was echt leuk.
Het huisje was in de bergen en had 3 badkamers.
Er lag zoveel sneeuw dat de auto er mee stopte.
We hebben ons erg vermaakt met wandelen, rodelen en skieën.

- Besproken in workshop bij het helpen van groepjes leerlingen voor verbetering handschrift, wat doe je wel/niet:
Geen standaard teksten tempo oefeningen van internet.

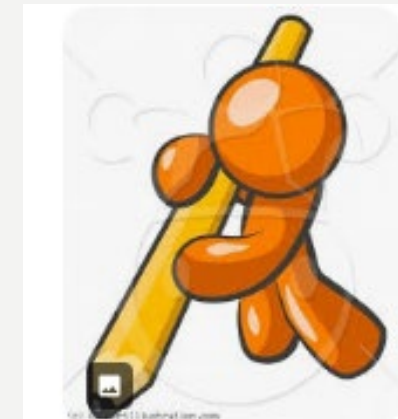
Sluit aan bij tijd van het jaar, geeft ook momentje van sociaal praten, voor leerlingen is soort van relatie ook belangrijk om bij jou tot prestatie te komen!

14 MAART: WELKOM!

Burgers, politie en hulpverleners probeerden de ontsnapte damherten te vangen. **Caspar Huurdeman**

* Schrijven bij actuele gebeurtenis of laat een mop/raadsel schrijven.
Bij oudere leerlingen kan een fragment uit een studieboek
behulpzaam zijn.

ZIT JE GOED? HEB JE EEN FIJNE PEN?

1. In Amersfoort zijn vanmorgen rond 09.00 uur heel wat herten ontsnapt.
2. Ze liepen vanuit het kampje naar de snelweg, de A1.
3. Anderen renden naar een afvalverwerkingsbedrijf.
4. **Rijkswaterstaat zette de maximum snelheid op 50km.**
5. **Uiteindelijk raakte I dier zwaar gewond.**
6. **Om 11.30 uur waren alle herten weer gevangen.**

*Ik lees de regels hardop met leerlingen samen voordat ze gaan schrijven.

Er zijn bewust ook nummers en tekens in opgenomen.

Aangepast papier kan enorm helpen
wanneer leerling moeite heeft met
'plaatsing' van woorden. Dit is wat een
leerling laat zien tijdens 1 bijeenkomst en
na het bespreken van tips!

- Je kan dit zelf maken op basis van het proefwerk
papier van je school, voorbeelden vinden op
internet of kijk bij het materiaal van
www.deschrijfvriend.nl

April

April is best een fijne maand
's avonds is het langer licht
Het wordt warmer en de natuur
komt tot leven
Ook leuk: een paar vrije dagen
en 2 weken (!) vakantie
Goed hè!!

l A k

a e Het wordt best

April is best een fijne maand
's Avonds is het langer licht
Het wordt warmer en de natuur
komt tot leven
Ook leuk: een paar vrije dagen
en 2 weken (!) vakantie

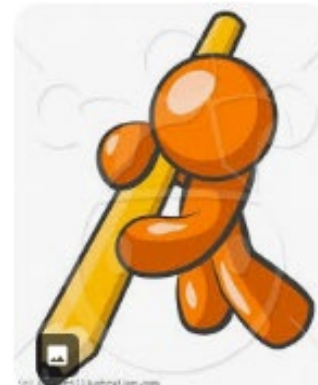
WE KUNNEN NOG WAT GAAN DOEN!

1) Eigen vaardigheid bordgebruik

2) Wat accepteer je wel / niet? Waarom wel/ niet → selecteer

→ Input schrijfkaart?

3) Uitwisselen van ideeën & netwerken

3) VERANKEREN / SCHRIJFKAART

* Op onze school willen we een Schrijfkaart opstellen:

- Een korte lijst met een aantal aandachtspunten voor leerlingen bij 'schrijfwerk' in alle lessen
- We bezinnen ons nu nog op de vorm en structuur (bijv. indelen naar niveaus leesbaarheid? / naar soort vakken: talen / exact?
- Met kleuren zoals de 2 voorbeelden in de presentatie?
- Wie levert input: via sectie Nederlands + andere secties of anders?

NIEUWE LEERDOELEN

GELETTERDHEID

DIGITALE

Ik leer belangrijke dingen over digitale producten en ik weet hoe ik ze kan gebruiken.

DOEL 1

Ik kan verschillende soorten programma's en apps benoemen en gebruiken.

DOEL 2

Ik kan de informatie die ik nodig heb vinden in digitale bronnen.

DOEL 3

Ik kan een computer op een veilige manier gebruiken en ik kan vertellen hoe ik dat doe.

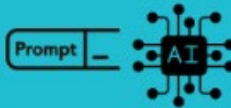
DOEL 4

Ik kan digitale informatie (data) verzamelen en ordenen.

DOEL 5

Ik kan omschrijven wat kunstmatige intelligentie (AI) is en wat voor invloed het kan hebben.

DOEL 6

Ik leer hoe ik verschillende soorten digitale producten kan maken en gebruiken.

DOEL 7

Ik leer hoe ik een computerprogramma kan maken met een door mij gemaakt stappenplan (algoritme).

DOEL 8

Ik ben mij bewust van mijn online gedrag (netiquette).

DOEL 9

Ik kan omschrijven hoe ik een mediaboodschap kritisch kan beoordelen.

Ik leer begrijpen hoe digitale ontwikkelingen de samenleving en onszelf beïnvloeden.

Hoe komt een schrijfkart eruit te zien en wat wil je erop?

Bas Hummel, Tessa van Zadelhoff, Feliene Hermans & Pauline Maas - mei 2024

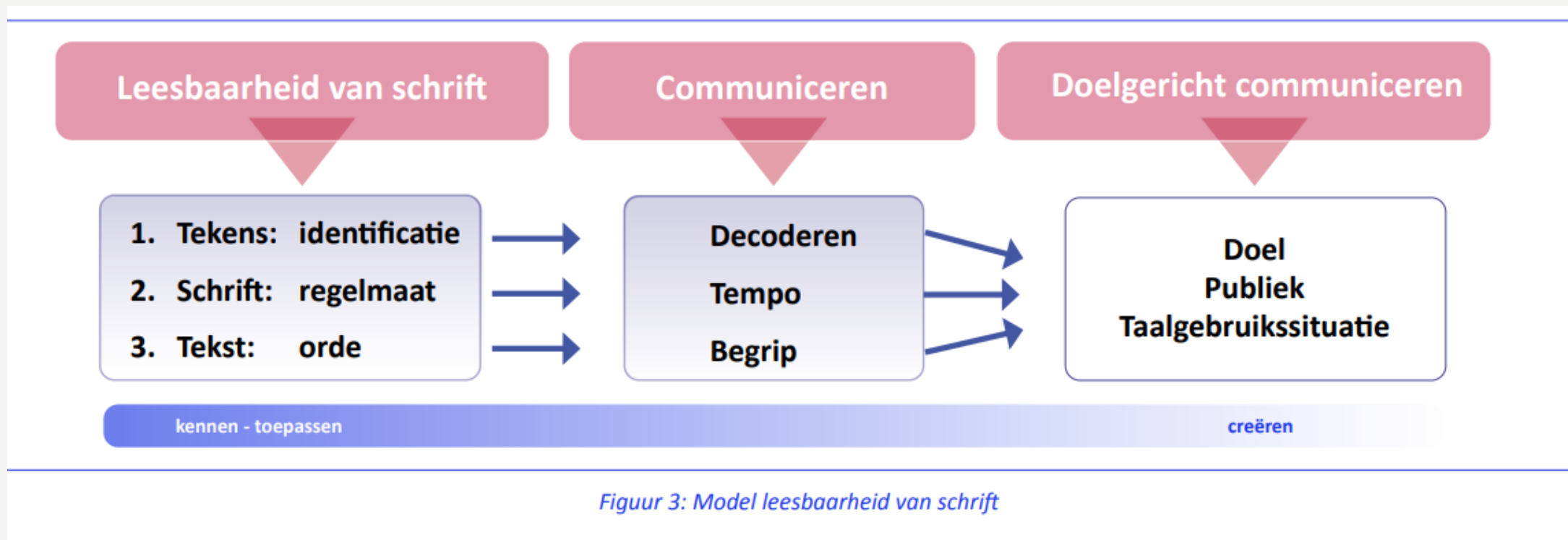

Kerdoel 13 Spelling, formulering en interpunctie

Doelzin po/so	Doelzin onderbouw v(s)o
De leerling toont inzicht in regels en procedures voor spelling, formulering en interpunctie.	De leerling toont inzicht in regels en procedures voor spelling, formulering en interpunctie.
Het gaat hierbij om:	Het gaat hierbij om:
- correct formuleren op woord-, zins- en tekstniveau; - verbinden van vorm en betekenis om de correcte spelling te achterhalen; - ontwikkelen van spellingbewustzijn en spellinggeweten; - reflecteren op gemaakte keuzes in woorden en zinnen; - inzetten van hulpmiddelen en bronnen om regels en procedures correct toe te passen en teksten te redigeren.	- correct formuleren op woord-, zins- en tekstniveau; - verbinden van vorm en betekenis om de correcte spelling te achterhalen; - ontwikkelen van spellingbewustzijn en spellinggeweten; - reflecteren op gemaakte keuzes in woorden en zinnen; - inzetten van hulpmiddelen en bronnen om regels en procedures correct toe te passen en teksten te redigeren.
Te denken valt aan:	Te denken valt aan:
- de spelling van woorden achterhalen als <i>tandpasta</i> en <i>onmiddellijk</i>, door de koppeling te maken tussen vorm en betekenis; - bronnen zoals woordenboeken, een beeld- en gebarenwoordenboek of taaladviesites gebruiken, ook bij het reviseren van een tekst; - het belang van een correcte spelling in verschillende contexten bespreken; - bij de reviseerfase van een schrijfpdracht expliciet aandacht besteden aan correcte spelling en de achterliggende regels; - betekenisverschillen verkennen met behulp van kennis over spelling.	- homofone werkwoordsvormen correct leren spellen zoals <i>verhuist</i> en <i>verhuisd</i>, door de context en betekenis erbij te betrekken; - het belang van een correcte spelling in verschillende beroepscontexten bespreken; - bronnen zoals woordenboeken, zelfgemaakte lijstjes, taaladviezen of taalboekjes gebruiken, ook bij het reviseren van een tekst; - veelvoorkomende alledaagse taalfouten bespreken en het effect daarvan.
	Aanvulling 3h/v Te denken valt aan: woorden met tekens die bepalend zijn voor de uitspraak van het woord correct spellen, zoals <i>defilé</i>, <i>mise-en-scène</i> en <i>zonne-energie</i>.

3 niveaus van leesbaarheid:

- 1) Identificatie van de lettertekens
- 2) Regelmaat van schrift (criteria)
- 3) Orde op het niveau van tekst

Bezinning uitwerking binnen school (vooraf gestelde vragen):

Weten docenten wel wat het gemiddelde schrijftempo van leerlingen is?

Hoe geef je aantekeningen? / Hoe maak je aantekeningen?

Wat is bordwerk? / Eigen handschriftvaardigheid docenten?

Wat verwachten we van kwaliteit schrijfwerk leerlingen: toetsen / schriften/ werkboeken?

Wat accepteren we wel/niet?

Worden er eisen gesteld aan schrijfmateriaal wat leerlingen gebruiken?

Wordt er naar schrijfruimte in werkboeken gekeken?

Kan de handschriftspecialist collega's / teams scholen?

Foto's van collega's en leerling materiaal mogen **niet ongevraagd gedeeld worden!**

Voor verder info: Marianne de Soeten, specialist handschriftonderwijs en schrifteducatie
Van Lodenstein College Barneveld / email: soe@vanlodenstein.nl

